

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На правах рукопису

МАЦОЛА

ВАСИЛЬ ІВАНОВИЧ

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК
РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО
КОМПЛЕКСУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Спеціальність: 08.10.02– Територіальні системи
та комплекси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Львів – 1996

00753846 (X)

AB 35.108

рукопис. Робота виконана в Ужгородському державному університеті.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор, академік
АЕН України
МІКЛОВА Василь Петрович

Офіційні опоненти: доктор географічних наук, професор
ШАБЛІЙ Олег Іванович
кандидат економічних наук,
СВЛОКИМЕНКО Валерій Кирилович

Провідна установа: Науково-дослідний економічний інститут
Міністерства економіки України

Захист дисертації відбудеться "21" серпня 1996 р.
0511 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.04.10.01
по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора
наук в Інституті регіональних досліджень НАН України за адре-
сом: 290026, м.Львів, вул.Козельницька, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотечі Інституту
регіональних досліджень НАН України.

Автореферат розісланий "21" травня 1996р.

ЛННБ ім. В. Стефаніка
АН України

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

В.І.БОВТАНЦЬКИЙ

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

1 I. I. Актуальність теми. В процесі оновлення всіх сторін життя суспільства, збереження і зміцнення здоров'я людей, зростання їхнього культурного та освітнього рівня, підвищення працездатності важливу роль відіграє рекреаційна діяльність.

3 1 Рекреаційно-туристський комплекс - поняття, яке охоплює наявні рекреаційно-туристичні ресурси природного і соціального походження, а також наявну інфраструктуру. Рекреаційно-туристський комплекс може бути різного рівня, починаючи від окремої турбази, санаторію, кемпінгу і закінчуючи окремими регіонами і навіть державами. В нашій роботі висвітлюється рекреаційно-туристський комплекс Закарпатської області.

2 Сучасний стан в сфері рекреаційного обслуговування характеризується безперервним ростом потреб в рекреаційних послугах, залученням в господарський обіг нових рекреаційних ресурсів, розширенням і удосконаленням рекреаційно-туристичного комплексу, переведенням рекреаційного господарства на ринкові відносини. Вимагають свого вирішення питання освоєння найбільш цінних рекреаційних ресурсів, особливо Закарпатської області, яка володіє одним з найбільших на Україні рекреаційним потенціалом міжнародного значення. В той же час на даному етапі проявляється невідповідність між станом рекреаційно-туристичного господарства області, наявними рекреаційними ресурсами та сучасними вимогами, що створює труднощі соціально-економічного характеру.

1 Рекреаційне обслуговування здійснюється в межах певних територіально-рекреаційних систем різного рівня, які володіють рекреаційно-туристичними ресурсами різного виду та якості.

На сучасному етапі перед економічною наукою стоять зав-

дання розробити методичні основи оцінки рекреаційних ресурсів, визначити соціальний та економічний ефект від їхнього освоєння, вказати шляхи формування і розвитку рекреаційно-туристичного комплексу, накреслити шляхи переходу рекреаційного господарства на ринкові відносини. Вирішення цих завдань сприятиме раціональному використанню рекреаційних ресурсів, підвищенню економічної ефективності рекреаційно-туристичного обслуговування, збереженню і відтворенню природних та історико-культурних ресурсів.

Окремі аспекти цих проблем висвітлені в роботах вітчизняних та зарубіжних економістів. Однак питання освоєння рекреаційних ресурсів, розвитку рекреаційно-туристичного господарства в нових економічних умовах, соціальний і економічний аспекти рекреаційного господарства, а також шляхи переходу рекреаційного господарства на ринкові відносини не знайшли належного висвітлення в сучасній економічній науці. Неоднозначно висвітлені в науковій літературі і питання оцінки окремих видів рекреаційних ресурсів, норми рекреаційного навантаження в межах територіально-рекреаційних систем; немає єдності в підходах до обґрунтування плати за використання рекреаційно-туристичних ресурсів. В умовах формування ринкових відносин вирішення таких завдань є необхідною і актуальною потребою.

Актуальність даної теми впливає із необхідності теоретичних і прикладних досліджень, які б забезпечували комплексне вирішення завдань соціально-економічної ефективності освоєння рекреаційно-туристичного потенціалу, його господарське використання, розвитку рекреаційно-туристичного комплексу у відповідності до європейських стандартів, формування ринково-

го механізму функціонування і розвитку рекреаційно-туристичного господарства.

1.2. Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування та розробка методичних основ соціально-економічної ефективності освоєння ресурсів рекреаційно-туристичного комплексу, визначення можливостей їх використання на засадах платіжного природокористування.

Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- розвитку рекреаційно-туристичного комплексу Закарпатської області в умовах формування ринкових відносин;
- просторового поширення рекреаційно-туристичних ресурсів, їх якісного та кількісного складу;
- аналізу методів оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів;
- визначення основних принципів формування ринкового механізму функціонування рекреаційної сфери;
- розробки методичних підходів до обґрунтування оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів та розмірів плати за їх використання;
- визначення економічної та соціальної ефективності використання потенціалу рекреаційно-туристичного комплексу Закарпатської області.

1.3. Предмет і об'єкт дослідження. Предметом дослідження є методи визначення соціальної та економічної ефективності використання рекреаційних ресурсів в умовах формування ринкових відносин.

Об'єктом дослідження обрано рекреаційно-туристичний комплекс Закарпатської області, як один з найперспективніших для розвитку на Україні.

1.4.Методологія і методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою даного дослідження є основні положення економічної теорії ринкової економіки із врахуванням конкретних історичних умов, які стосуються взаємозв'язку "суспільство - природа", інструктивні і методичні матеріали з питань економіки природокористування, рекреаційних ресурсів, розвитку санаторно-курортного обслуговування, індустрії туризму і відпочинку.

В процесі роботи використані дослідження українських та зарубіжних вчених в галузі економіки невиробничої сфери, проблем раціонального природокористування, теорії функціонування рекреаційно-туристичних систем, теорії рекреаційної і економічної географії, економіки туризму та охорони здоров'я: М.В. Багрова, О.Ф.Балацького, Д.А.Веденіна, В.Г.Весніна, С.А.Генсірука, А.А.Голуба, Л.С.Гринів, С.Г.Гофмана, М.І.Долішнього, П.В.Жука, В.С.Кравціва, І.С.Мироненка, В.Н.Степанова, Д.Д.Туниці, О.І.Шаблія та ін.

В процесі дослідження застосовувались методи економічної статистики, математичного моделювання, системного аналізу, картографічні методи; використовувалась інформація статистичних органів України і Закарпатської області, державного управління Мінприроди по Закарпатській області; роботи вчених Ужгородського державного університету та Інституту регіональних досліджень НАН України, дані вітчизняної та зарубіжної періодики.

1.5.Наукова новизна роботи полягає в наступному: дано визначення рекреаційно-туристичного комплексу, вказані шляхи його розвитку в умовах формування ринкових відносин.

Обґрунтовано критерії і принципи економічної оцінки рекреаційних ресурсів.

Визначені соціальний і економічний ефект використання потенціалу рекреаційно-туристичного комплексу Закарпатської області.

Накреслені основні напрямки формування ринкового механізму функціонування рекреаційно-туристичної сфери народного господарства на регіональному рівні.

Сформульовані соціально-економічна суть і особливості освоєння рекреаційних ресурсів в умовах переходу до ринкової економіки.

1.6. Практична цінність роботи заключається в науковому обґрунтуванні ринкового механізму в рекреаційно-туристичній галузі. Критерії і принципи економічної оцінки використання рекреаційного потенціалу можуть бути використані для здійснення передпланових і прогнозних розробок по влосконаленню територіальної організації рекреаційно-туристичного комплексу. Розроблена схема переходу рекреаційно-туристичного господарства на ринкові відносини може бути застосована відповідними республіканськими органами при перебудові рекреаційно-туристичного комплексу згідно міжнародних стандартів, проведення його на нові форми господарювання.

1.7. Реалізація результатів роботи. Результати даної роботи знайшли застосування при виконанні Державної програми соціально-економічного розвитку Карпатського регіону \checkmark Постанова КМ України від 24 травня 1993 р., № 368/.

1.8. Апробація роботи. Результати досліджень викладені на Республіканському семінарі "Економічний механізм природоко-

ристування і охорони навколишнього природного середовища в умовах переходу України до ринкових відносин" / Івано-Франківськ, 1992/; наукового-практичного семінарі "Соціально-екологічні і економічно-правові аспекти розвитку заповідної справи на Україні"/Рахів, 1992/; Міжнародній науково-практичній конференції "Карпати - український міст в Європу: проблеми і перспективи" / Львів, 1993/; на засіданні Ради по туризму держав-учасниць Угоди про співробітництво в галузі туризму / Мінськ, 1995/.

I.9. Публікації. За результатами досліджень опубліковано 8 наукових праць загальним обсягом 20 друкованих аркушів, особисто автором 13,3 д.а.

I.10. Загальна структура і об'єм роботи. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатку.

2. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

2.1. Стан формування і розвитку рекреаційно-туристичного комплексу Закарпатської області тісно взаємопов'язаний із загальним економічним спадом на Україні, хоча наявний рекреаційний потенціал регіону є одним з найбільших в нашій державі.

Рекреаційно-туристичний комплекс складається з рекреаційних ресурсів, об'єктів інфраструктури, а також трудових ресурсів. В Закарпатській області зосереджено біля 10 % всіх рекреаційно-туристичних ресурсів України і біля 20 % зарезервованої для рекреаційних потреб території держави.

Основним завданням рекреаційно-туристичного комплексу є надання рекреаційно-туристичних послуг населенню. Процес надання цих послуг супроводжується використанням рекреаційних можливостей регіону, на освоєння і підготовку до споживання яких затрачена значна суспільна праця. Ця праця, матеріалізована у споживчих вартостях, які відтворюються в інших елементах невиробничого споживання. Вони повинні постійно відновлюватися, так як в іншому випадку не зможуть задовільняти суспільні потреби в зростаючих вимогах до рекреаційно-туристичного обслуговування. В зв'язку з цим намірилась необхідність визначення їх економічної оцінки, яка повинна відображати народногосподарську цінність, тобто суспільну споживчу вартість. Елементами суспільної споживчої вартості рекреаційно-туристичних ресурсів є споживчі вартості територіальних рекреаційних систем як відокремлених ланок регіонального рекреаційно-туристичного комплексу, а також споживчі вартості окремих одиничних рекреаційних ресурсів. Таким чином, суспільна споживча вартість рекреаційно-туристичних ресурсів визначається їх оздоровчими властивостями,

а також соціально-економічними умовами їх використання.

Економічна оцінка рекреаційних ресурсів є особливо актуальною на сучасному етапі, коли рекреаційне господарство переходить на ринкові відносини.

2.2. Великі можливості Закарпаття в розвитку оздоровчого, культурно-пізнавального туризму, масового відпочинку забезпечує різноманітність гірських, передгірських і рівнинних ландшафтів, великі рекреаційно-туристичні ресурси, вигідне географічне положення, на базі яких сформувався рекреаційно-туристичний комплекс – один з найцінніших на Україні.

Розвиток рекреаційно-туристичного комплексу в області слід розглядати в широкому контексті структурної перебудови господарського комплексу з чіткою постановкою цілі, шляхів її досягнення та економічного обґрунтування. Основними цілями розвитку рекреаційно-туристичного комплексу є:

1/ створення нормативно-методичної бази реорганізації форм власності де це правомірно та забезпечення їх різноманітності в сфері рекреації;

2/ обґрунтування створення організаційних структур управління розвитком рекреаційно-туристичної сфери області;

3/ визначення шляхів, форм і методів стимулювання розвитку рекреаційного підприємництва;

4/ обґрунтування і впровадження ефективних фінансово-економічних механізмів регулювання розвитком рекреаційної сфери та створення моделі інвестиційної політики в ній;

5/ розробка концепції залучення іноземних інвестицій в розвиток рекреаційного бізнесу;

6/ створення еколого-економічного банку даних та банку маркетингових досліджень попиту на різновиди рекреаційної діяльності;

7/ визначення пріоритетних напрямків розвитку рекреаційної індустрії;

8/ забезпечення реалізації стратегічно вигідних та економічно ефективних проєктів, які б передбачали комплексний розвиток найбільш перспективних рекреаційно-туристичних територій та об'єктів регіону.

Вирішення цих цілей дозволить перетворити Закарпатську область в один з міжнародних центрів оздоровлення, туризму і відпочинку, вирішити ряд соціально-економічних проблем регіону.

2.3. Рекреаційні ресурси є найважливішою частиною рекреаційно-туристичного комплексу, які забезпечують його функціонування, визначаючи шляхи розвитку. Економічна оцінка рекреаційних ресурсів являє собою вартісний вимір їх суспільної цінності. Завдання такої оцінки – відобразити той народногосподарський ефект, який дають суспільству рекреаційні ресурси за певний період їх експлуатації. При обґрунтуванні методики визначення економічної оцінки рекреаційних ресурсів необхідно вирішити наступні завдання: 1/ вибрати оціночні показники і критерії; 2/ визначити замикальчі затрати на одиницю "продукції" рекреаційного процесу; 3/ визначити показники диференціальної ренти рекреаційно-туристичного центру і питомої диференціальної ренти від рекреаційного оздоровлення однієї людини. При рентному підході до економічної оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів необхідно приймати питомий показник сукупного народногосподарського ефекту від рекреаційного оздоровлення. Показник диференціальної ренти рекреаційно-туристичного центру розраховується за формулою:

$$R_j = \max \sum_{i=1}^n H_{ij} (K_{ij} - E_{ij}^\alpha) \quad / 1 /$$

де: R_j - рента від експлуатації рекреаційних ресурсів j -го рекреаційно-туристичного центру, /крб./рік./;

H_{ij} - кількість обслужених рекреантів в рекреаційно-туристичних закладах i -го профілю по j -ому центрі;

E_{ij} - питомий супутній економічний ефект від рекреаційно-туристичного обслуговування в рекреаційно-туристичному закладі i -го профілю по j -му центрі, крб./люд./рік.;

E_{ij}^α - питомий супутній економічний ефект від рекреаційно-туристичного обслуговування в рекреаційно-туристичних закладах i -го профілю по j -му центрі, який являється "замикаючим", крб./люд./рік.;

n - кількість профілів рекреаційно-туристичних закладів, в j -му центрі.

Економічна оцінка рекреаційно-туристичного центру як об'єкту користування, повинна відображати сукупний народногосподарський ефект, отриманий суспільством за весь період його функціонування. Така оцінка може бути визначена шляхом дисконтування:

$$P = \sum_{t=0}^T R_t (1 + E)^{-t} \quad / 2 /$$

де: P - економічна оцінка рекреаційно-туристичного центру;

R_t - рентний ефект оцінюваного центру;

T - термін експлуатації центру;

E - норматив дисконтування.

2.4. Перетворення рекреаційно-туристичного комплексу в пріоритетну галузь економіки краю становить завдання економічної оцінки народногосподарської ефективності від використання рекреаційно-туристичних ресурсів. Така оцінка є необхідною уже тому, що сумарна місткість рекреаційно-туристичних об'єктів області у 8-10 разів менша, ніж в аналогічних районах за кордоном. В цілому рекреаційний потенціал області використовується на 10-12 %.

Значний суспільно-економічний ефект має рекреаційне оздоровлення для населення. Це збільшення працездатності, зменшення захворюваності населення, створення належних передумов для нормальної життєдіяльності людини. Розрахунки відповідного ефекту від реалізації можливостей рекреаційно-туристичного оздоровлення можна представити з допомогою розробленої нами математичної моделі:

$$E_{\Sigma} = E_1 + E_2 + E_3 + E_4 + E_5 + E_6 + E_7 \quad / 3 /$$

де: E_{Σ} - економічний ефект при разовому відвідуванні рекреаційно-туристичного центру на наступний рік;

E_1 - приріст виробництва внаслідок скорочення тимчасової непрацездатності робітників на протязі року після рекреаційно-туристичного оздоровлення;

E_2 - зменшення витрат на оплату лікарняних;

E_3 - збільшення валового продукту виробітку працівниками за рахунок підвищення продуктивності праці після 1-го року рекреаційного оздоровлення;

E_4 - збільшення виробництва ВВП працівниками внаслідок збільшення тривалості їх працездатності в розрахунку

- ку на I рік після рекреаційно-туристичного обслу-
вування;
- E₅ - зниження витрат на стаціонарне лікування на протязі I-го року після рекреаційно-туристичного обслуговування;
- E₆ - зниження витрат, зв'язаних з обслуговуванням у поліклініці на протязі I-го року після рекреаційного оздоровлення;
- E₇ - зростання виробітку ВВП працівниками від скорочення відвідувань лікувальних закладів під час робочого часу на протязі I-го року рекреаційно-туристичного обслуговування.

Запропонована модель дає можливість провести розрахунок економічної ефективності обслуговування населення в рекреаційно-туристичних закладах на макро- і мікроекономічному рівнях, показати ту величезну соціально-економічну значимість, яку має розвиток рекреаційно-туристичних комплексів.

2.5. Закарпатська область після Криму за наявними рекреаційно-туристичними ресурсами займає друге місце на Україні. Рекреаційно-туристичні ресурси - це компоненти географічного середовища і об'єкти антропогенної діяльності, які завдяки таким властивостям як унікальність, історична або художня цінність, оригінальність, естетична привабливість і лікувально-оздоровча значимість можуть бути використані для організації різноманітних видів рекреаційних занять. Основними рекреаційно-туристичними ресурсами в області є бальнеологічні, лісові, кліматичні, водні, пам'ятки історії та культури, а також соціально-економічні ресурси. Таке поєднання різноманітних за видами ресурсів дозволяє виділити Закарпатську область як

один з основних центрів рекреаційно-туристичної діяльності на Україні і в Європі.

Бальнеологічні ресурси / лікувальні мінеральні води / є найціннішим видом рекреаційних ресурсів. За кількістю та якістю лікувальних мінеральних вод Закарпатська область займає перше місце по Україні. Тут зосереджено 620 мінеральних джерел, із них вивчено понад 300. Розвідано і затверджено запаси лікувальних вод всього 8 родовищ. На їх базі створено 15 курортних санаторіїв та оздоровчих центрів. Мінеральні лікувальні води області належать до майже всіх відомих груп, проте основна частина їх - це вуглекислі води. Розміщені родовища нерівномірно: основна частина їх припадає на Рахівський, Свалявський, Міжгірський райони. За запасами виділяються Свалявський / дебет родовищ 2403,8 м³/добу/, Мукачівський, Міжгірський / по 1131,6 м³/добу/, Берегівський / 941,9 м³/добу/ та Рахівський / 786,9 м³/добу/ райони.

Закарпатська область має найбільші на Україні лісові рекреаційні ресурси. Лісопокрита площа складає приблизно 50% всієї території області, або 543,6 тис.га.

Оздоровлення і відпочинок населення в області в основному здійснюється на територіях зелених зон і курортних зон. Зелені зони виділені біля 12 міст і селищ міського типу площею 47,6 тис.га / перше місце серед областей Карпатського регіону/. Площа курортних лісів на 01.01.1994 р. складала 13,0 тис.га.

Кліматичні ресурси - важлива умова розвитку рекреаційно-туристичного господарства, так як ними визначається загальна комфортність території для лікування, оздоровлення і відпочинку. В кліматичному відношенні Закарпатська область є уні-

кальною в межах України, так як її середньорічні температури відображають різноманітність кліматичних умов. Середня річна температура в м.Берегове / + 9,9° С/ така як в Одесі, на полонині Руна / + 3,0°С/ - як в Москві, а на Чорній Горі - 0°С, як на північному полярному колі, що створє сприятливі умови для акліматизації тут рекреантів практично з усієї Європи.

Ріки Закарпатської області придатні для організації водних видів туризму. Найкращі умови для цього мають Тиса, Латориця, Уж, Боржава, Тересля. З озер - найбільшою популярністю користується Синевир.

Закарпатська область за своїм історико-культурним потенціалом займає одне з перших місць на Україні. Тут на порівняно невеликій площі сконцентрована значна частина пам'яток історії та культури України, добре збереглися народні звичаї та обряди, оригінальний фольклор, художні промисли. В області взято на облік понад 700 пам'яток історії та культури, в тому числі понад 100 пам'яток архітектури, які мають найбільшу цінність як туристичні об'єкти.

Соціально-економічні рекреаційно-туристичні ресурси Закарпаття поступаються лише Криму. Структура рекреаційно-туристичного фонду Закарпатської області представлена в таблиці I.

2.6. Запропонована автором методика визначення нормативної ціни природних рекреаційно-туристичних ресурсів базується на розрахунку їх вартісної рентної оцінки. і вводиться для забезпечення економічно-правового регулювання фінансових відносин в рекреаційній сфері. Це стосується і передачі землі рекреаційно-туристичного призначення особам і встановлення колективно-дольової власності на землю.

Рекреаційно-туристичний потенціал області оцінюється як

Таблиця І

Структура рекреаційно-туристичного фонду Закарпатської області

Об'єкти	1995 р.		2000 р.	
	Кіль- кість /од./	Міст- кість /чол./	Кіль- кість /од./	Міст- кість /чол./
Санаторії та пансіонати з лікуванням	15	4446	17	7496
Санаторії-профілакторії	7	920	7	920
Будинки і пансіонати відпочинку	4	424	4	424
Турбази	13	3087	16	5294
Бази відпочинку	48	2250	48	2250
Табори відпочинку	21	3105	21	3105
Туристичні готелі	1	150	9	1296
Дитячі оздоровчі табори	46	6200	46	6200
Готелі	23	2573	23	2573
ВСЬОГО:	176	23165	186	29559

в натуральних, так і у вартісних показниках. Натуральними показниками оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу є запаси ресурсів і виражена через них продуктивна спроможність кількісного задоволення рекреаційного попиту населення в області. Натуральним виразником рекреаційно-туристичного потенціалу області є її рекреаційна місткість. Її величина за нашими підрахунками складає 150,1 тис.чол. для одночасного перебування та 2427,0 тис.чол. за рік в цілому.

Економічна оцінка освоєного рекреаційно-туристичного потенціалу області проведена, виходячи з ціни рекреаційно-туристичних послуг, яка склалася на кінець 1992 р. / табл. 2/.

Сумарні доходи освоєного рекреаційно-туристичного потен-

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Таблиця 2

Доходи від освоєння рекреаційно-туристичного потенціалу Закарпатської області

Область	Рекреаційна місткість /тис.чол./			Доходи від освоєного рекреаційно-туристичного потенціалу /млн.крб./				
	Всього	в тому числі:			Всього	в тому числі:		
		сана-торно-курортні установи	установа-ризм	установа-починку		сана-торно-курортні установи	установа-ризм	установа-починку
Закарпатська	15121	6424	6075	2622	1796	1079	501	216

ціалу області складають 1,796 млрд.крб. При освоєності рекреаційно-туристичного потенціалу в межах 12,0 %, сукупна величина доходів рекреаційно-туристичного комплексу складає 14,4 млрд.крб.

Рекреаційно-туристичний потенціал Закарпаття своєю природно-ресурсною складовою не поступається зарубіжним аналогам. Це дає підстави для об'єктивної оцінки заходів використання цих ресурсів у відповідних паритетних світових цінах. Вони складають біля 50 дол. США в розрахунку на 1-го рекреанта в день. При річній рекреаційній місткості Закарпатської області 2427 тис.чол., вартісна оцінка рекреаційно-туристичного потенціалу становить 121,4 млн.дол.США/рік.

Стосовно окремих рекреаційно-туристичних центрів області, оцінка проведена на основі їх граничної місткості, яка враховує комплекс екологічних, природно-ресурсних, соціально-економічних факторів, виходячи з 70 % показника заповненості центрів та комплексів і відповідно доходів, які можуть при цьому отриматися / табл. 3/.

Таблиця 3

Економічна оцінка рекреаційно-туристичного потенціалу деяких існуючих та перспективних центрів відпочинку, туризму та санаторно-курортного лікування Закарпатської області

№п/п	Назва центру	Профіль центру	Доходи від освоєння рекреаційно-туристичного потенціалу /млн.крб./рік/
1	2	3	4
1.	Ужгород	туризм	1753,8
2.	Мукачєво	-"-	1259,1
3.	Свалява	-"-	112,4
4.	Берегове	-"-	427,2
5.	Виноградів	-"-	348,5
6.	Синяк	оздоровлення	44,5/44,5 [*]
7.	Келечна	оздоровлення і відпочинок	33,7
8.	Хуст	туризм	236,1
9.	Рахів	відпочинок і туризм	112,4
10.	Ясиня	-"- -"	146,1
11.	Кваси	оздоровлення	133,4
12.	Чинадієво	відпочинок і оздоровлення	258,6
13.	Міжгір'я	відпочинок і туризм	168,6
14.	В.Березний	-"- -"	123,7
16.	Перечин	-"- -"	123,7
16.	Шаян	оздоровлення	88,9
17.	Воловець	оздоровлення, відпочинок, туризм	101,2
18.	Іршава	-"- -"	123,7
19.	Н.Ворота	відпочинок і туризм	78,7
20.	Жденеве	-"- -"	33,7
21.	Богдан	-"- -"	67,5
22.	Кобилецька Поляна	відпочинок і оздоровлення	168,6
23.	Поляна	оздоровлення	177,8/177,8
24.	Голубине	-"-	192,6/192,6
25.	Усть Чорна	відпочинок і туризм	101,2

Продовження табл.3

I	2	3	4
26.	Сойми	оздоровлення	44,5/44,5
27.	Драгове	відпочинок і оздоровлення	123,6
28.	Сіль	"-	33,7
29.	Пасіка	"-	67,5
30.	Майдан	"-	101,2
31.	Розівка	"-	44,5/44,5
32.	Іванівка	"-	146,1

* - В знаменнику - курортний потенціал.

Отримані оціночні показники рекреаційно-туристичного потенціалу є узагальненими і конкретизуються при необхідності достатнього обґрунтування розвитку того чи іншого рекреаційно-туристичного центру, в тому числі з урахуванням рекреаційного попиту.

2.7. За останні роки в Закарпатській області нагромадилося багато соціально-економічних проблем / зниження народжуваності, ріст безробіття, падіння життєвого рівня та ін./, гострота і необхідність вирішення яких з усією силою проявилися в наші дні. Враховуючи величезний рекреаційно-туристичний потенціал області, вигідне розташування в центрі Європи, наявність відносно доброї мережі транспортних шляхів, можна з певністю стверджувати, що освоєння рекреаційно-туристичних ресурсів Закарпаття, доведення рекреаційно-туристичного комплексу до рівня розвинутих країн в значній мірі дозволить виправити соціально-економічне становище, яке склалося на сьогодні.

Соціально-економічна ефективність розвитку рекреаційно-туристичного комплексу має декілька аспектів, основними з

яких є:

1/ Поступлення в бюджет області додаткових коштів, а значить розширення можливостей економічного розвитку окремих центрів, місцевостей, регіонів;

2/ Створення додаткових робочих місць, що особливо актуально в такій трудонадлишковій області, як Закарпаття, і особливо її гірської частини;

3/ Оздоровлення людей, що дасть змогу підвишити продуктивність праці, зекономити кошти на оплату лікування;

4/ Рекламно-ознайомчий ефект, який має особливе значення для молодшої Української держави, яка повинна стати передовою державою в Європейському співтоваристві, користуватись заслуженим авторитетом у світовій громадськості.

Економічний ефект всіх родових лікувальних мінеральних вод Закарпаття за нашими підрахунками міг би скласти 200-250 млн. дол. США в рік, в той час на сучасному етапі використовується лише 2,8 % існуючих запасів, фактична річна ефективність яких становить 3,1 млн. дол. США. Економічна ефективність туристичного комплексу області складає 228,0 - 232,0 тис. дол. США/день влітку/ і 75,0 - 82,0 тис. дол. США/день взимку/.

Навіть сьогодні в складних економічних умовах туризм на Україні, в тому числі в Закарпатській області повністю конкурентоздатна галузь. Прибуток на 1-го зайнятого в сфері туризму складає 800-1000 доларів на рік, в той час, як в матеріальному виробництві в 5-10 разів менше.

Розвиток рекреаційно-туристичного комплексу в значній мірі дозволить вирішити питання працевлаштування населення області, в якій зареєстровано 0,8 % безробітних, хоч скрите безробіття сягає 35-40 %. Зараз в рекреаційно-туристичному

комплексі зайнято менше 1 % працездатного населення / в європейських країнах - 6 - 8 %/. З освоєнням нових родовищ лікувальних мінеральних вод, задіянням максимальної кількості інших рекреаційно-туристичних ресурсів, в рекреаційно-туристичному комплексі, за нашими підрахунками може бути задіяно 7 - 10 % всіх трудових ресурсів, а в літній сезон цей показник може доходити до 15 %, тобто в рекреаційній галузі може працювати до 60 тис.чоловік, що по суті припинить нераціональні сезонні відтоки населення для працевлаштування на сході і півночі СНД.

2.8.В умовах формування ринкового механізму одним з важливих питань є визначення основних принципів функціонування рекреаційно-туристичного комплексу. Вирішення даного питання ускладнюється таким суттєвим фактором як відсутність існування на протязі значного часу ринкових відносин, втрата навиків старшим поколінням, повне незнання ринкових законів молодшою генерацією населення.

Для формування ринкового механізму в рекреаційно-туристичній галузі господарства необхідно пройти декілька етапів:

1/ На першому етапі слід значно скоротити централізоване планування і змінити його характер. На цьому етапі необхідно визначити ключові пріоритети для інвестицій, привести ціни у відповідність з фактичною вартістю рекреаційно-туристичних послуг, попитом і пропозицією з поступовою ліквідацією контролю за цінами, щоб для їх визначення відкрити простір закону попиту і пропозиції;

2/ На наступному етапі зміни повинні торкнутися реорганізації форм власності, і в цьому разі управління рекреаційно-туристичними об'єктами здійснювалося б виборними комітета-

ми. Приватну власність потрібно впроваджувати спочатку на малих підприємствах. З плином часу потрібно приватизувати рекреаційні землі.

Таким чином, формування ринкового механізму в рекреаційно-туристичному комплексі буде здійснюватись шляхом відходу від адміністративно-розподільчої, планово-контрольованої економіки до активного використання фінансово-кредитних важелів управління, взаємовигідних відносин між органами влади і суб'єктами туристського господарвання, інвестиційної політики і організаційно-управлінських структур.

Рекреаційно-туристична сфера належить до комплексного виду діяльності, тому приватизація в ній повинна охопити безпосередньо рекреаційно-туристичні об'єкти, об'єкти інфраструктури та рекреаційні землі. Не підлягають приватизації окремі території та об'єкти, які залишаються власністю держави в силу специфіки їх використання. Серед них:

- національні, культурні та історико-архітектурні цінності України, джерела лікувальних мінеральних вод та інших бальнеологічних ресурсів;

- об'єкти гідрогеологічних режимних станцій;

- курортні поліклініки, бівети лікувальних мінеральних вод та обслуговуюча їх інфраструктура;

- видовищні заклади, що призначені для обслуговування рекреантів;

- інфраструктура лісопарків, що розмішені на рекреаційних територіях.

Способи приватизації є різні. На нашу думку, найбільш прийнятими в рекреаційно-туристичній сфері такі:

- викуп об'єктів малої приватизації товариствами покуп-

ців, створеними працівниками цих об'єктів;

- продаж на аукціоні, перш за все збиткових рекреаційно-туристичних об'єктів;

- продаж за комерційним конкурсом;

- викуп державних / відомчих / рекреаційно-туристичних об'єктів, зданих в оренду та оренду з викупом;

- продаж акцій відкритих акціонерних товариств, створених на цих же освоєних рекреаційно-туристичних територіях.

Процес приватизації здійснюється в декілька етапів. На першому етапі приватизації необхідно провести ряд підготовчих заходів, які допоможуть створити сприятливе середовище для прискорення цього процесу. Основними, на нашу думку, підготовчими заходами є:

- 1.Проведення повної інвентаризації всіх санаторіїв, санаторіїв-профілакторіїв, пансіонатів, будинків відпочинку, туристичних баз, кемпінгів та інших рекреаційних об'єктів.

- 2.Проведення інвентаризації підприємств торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування, житлово-комунального господарства та інших сервісних об'єктів, які розміщені в області і обслуговують рекреантів.

- 3.Визначення переліку збиткових рекреаційних об'єктів, що належать профспілкам.

- 4.Систематизація інвентарних рекреаційних об'єктів за критерієм величини їх балансової вартості.

- 5.Розробка паспортів земель рекреаційного та оздоровчого призначення.

- 6.Підготовка передаточних балансів всіх рекреаційних об'єктів, що підлягають приватизації і розміщені на території області.

7. Забезпечення пільгових умов для роботи інвестиційних фондів, які б здійснювали обмін приватизаційних паперів на пакети акцій тих підприємств / корпорацій/, які є власниками рекреаційних об'єктів. Ці фонди акумулюють приватизаційні кошти громадян та вклади інших покупців в обмін на акції власного випуску.

Наступним етапом є мала приватизація. На цьому етапі здійснюється приватизація сервісних, обслуговуючих рекреаційних об'єктів, магазинів, готелів, підприємств громадського харчування тощо. Процес здійснюється у відповідності із Законом України "Про приватизацію невеликих державних підприємств".

Прискорена приватизація земель рекреаційного та оздоровчого призначення проводиться на третьому етапі.

Останнім завершальним етапом є поступова приватизація всіх потенційно можливих об'єктів власності.

В процесі формування ринкових відносин в рекреаційно-туристичній сфері вирішальну роль відіграє фінансове забезпечення, а в умовах України – додатково інвестиційна політика держави. Тому при моделюванні перспективного механізму фінансового забезпечення галузі слід диференційовано підходити до пошуків джерел та форм фінансування субгалузей рекреації, враховуючи специфіку кожної перспективи їх розвитку.

З.В И С Н О В К И

3.1. Рекреаційно-туристичний комплекс Закарпатської області є одним з найбільших на Україні, поступаючись лише Криму.

3.2. Рекреаційно-туристичний комплекс являє собою складне поєднання рекреаційних ресурсів і територій, інфраструктури і трудових ресурсів і перебуває в постійному розвитку, що забезпечує його нормальне функціонування.

3.3. Успішний розвиток рекреаційно-туристичного комплексу можливий лише на основі економічної оцінки його потенціалу, тобто оцінки рекреаційно-туристичних та рекреаційно-туристських центрів.

3.4. Нормальне функціонування рекреаційно-туристичного комплексу приносить значний соціально-економічний ефект, який визначається поступленням додаткових коштів, створенням додаткових робочих місць, оздоровленням людей, розвитком окремих центрів, територій, регіонів.

3.5. Дальший успішний розвиток рекреаційно-туристичного комплексу Закарпатської області можливий лише при переведенні його на ринкові відносини, що дасть можливість привести рекреаційне господарство регіону до європейських стандартів і перетворити його в один з міжнародних центрів оздоровлення, туризму і відпочинку.

3.6. Необхідно розробити науково обгрунтовані нормативні документи по приватизації та роздержавленню рекреаційних об'єктів, з врахуванням специфіки галузі, а також затвердити методику визначення вартості майна рекреаційних територіально-господарських комплексів та їх інвентарних об'єктів; обгрунтувати і впровадити в життя ефективні фінансово-економічні механізми регулювання розвитком рекреаційної сфери та створення

моделі інвестиційної політики в ній, розробити концепцію активного залучення іноземних інвестицій в розвиток туристично-рекреаційного бізнесу.

3.7. У зв'язку із зростанням популярності Карпат для можливих співвітчизників та іноземних рекреантів доцільно розвивати "елітарну" рекреацію. В труднодоступних але дуже мальовничих і унікальних місцях регіону необхідно створювати нові рекреаційні об'єкти, які будуть розвиватись в комплексі з розвитком мисливства, рибальства та інших супутних галузей, а також з сучасними системами телефонного зв'язку, вертолітних ліній тощо. Державною програмою соціально-економічного розвитку Карпатського регіону передбачено здійснення проекту "Елітарна рекреація в Рахівсько-Ясинянській рекреаційній зоні" вартістю 15,6 млрд.крб. / в цінах на 01.01.1996 р./.

Надзвичайно цікавим і привабливим заходом є реконструкція вузькоколіїних залізниць для створення системи "Карпатський трамвай". Найбільш перспективним є пристосування вузькоколії Осмолода - Усть Чорна. Державною програмою передбачено виділення 380 млрд.крб. для здійснення цього проекту. Проект повинен бути завершений в 2000 році.

З інших нових форм рекреаційно-туристичної діяльності необхідно назвати "мобільну" рекреацію, яку доцільно розвивати насамперед в гірських труднодоступних районах, створення етнографічних рекреаційних центрів "Гуцульщина" в Рахівському районі, "Лемківщина" - в Великоберезнянському, "Бойківщина" - у Воловецькому районах.

Здійснення цих та інших проектів дозволить значно підвищити рекреаційно-туристичний потенціал області, перетворить її в один з центрів міжнародного туризму.

3.8. Розвиток рекреаційно-туристичного комплексу Закарпаття, як складова частина Державної програми соціально-економічного розвитку Карпатського регіону, повинен знайти своє місце, взаємовплив і взаємозв'язок в діяльності новоствореного Єврокарпатського регіону.

4. ОСНОВНІ РОБОТИ ПО ТЕМІ ДИСЕРТАЦІЇ

- 4.1. Галузева структура рекреаційної системи Закарпатської області та нові форми організації рекреаційної діяльності // Соціально-економічні проблеми управління розвитком регіону в умовах трансформації економіки: Збірник наукових праць / частина I/. - Львів: ІРД^{НАН України}, 1994. - I д.а.
- 4.2. Територіальні комплекси і еколого-економічне районування // Соціально-економічні проблеми управління економіки: Збірник наукових праць / частина 2/. - Львів: ІРД^{НАН України}, 1994. - 0,5 д.а.
- 4.3. Запрошуємо в Закарпаття // Запрошуємо в Україну. - 1995. - №3-4. - 0, I д.а. /англ. мовою/.
- 4.4. Участь України в миротворчій діяльності ООН /до 50-річчя утворення/. - Ужгород: УжДУ, 1995. /в співавторстві/ - 10,0 д.а. /особисто автора - 3,5 д.а./.
- 4.5. Наша стратегія - туризм, економіка, комерція // Делова Україна. - 1995. - № 57. - 0,2 д.а.
- 4.6. Рекреаційні ресурси Закарпатської області і перспективи їх використання // Проблеми регіональної політики: Збірник наукових праць. - Львів: ІРД^{НАН України}, 1995 / в співавторстві/ - I д.а. /особисто автора - 0,5 д.а./.
- 4.7. Розвиток рекреаційного підприємництва в Українських Карпатах // Проблеми регіональної політики: Збірник наукових праць. - Львів: ІРД^{НАН України}, 1995 / в співавторстві/ - I,0 д.а. /особисто автора - 0,5 д.а./.
- 4.8. Рекреаційні ресурси Закарпатської області і їх економічна оцінка // Препринт наукової доповіді. - Ужгород: УжДУ, 1996. - 7,0 д.а.

А Н Н О Т А Ц И Я

Мацола В.И. Формирование и развитие рекреационно-туристического комплекса Закарпатской области.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.10.01 - Территориальные системы и комплексы. Институт региональных исследований НАН Украины, Львов, 1996.

Защита рукописи диссертации, которая содержит теоретические исследования путей формирования и развития рекреационно-туристического комплекса на региональном уровне. Разработаны рекомендации по переводу рекреационно-туристического хозяйства Закарпатской области на рыночные отношения.

A N N O T A T I O N

V.I.MATSOLA - Forming and development recreation - touring complex of Transcarpathion region.

The dissertation of V.I.Matsola is presented for degree of Candidate of Economic Sciences on the speciality - 08.10.01- Territorial systems and complexes, Lviv's Institute of Regional Studies of the Ukrainian National Academy of Sciences, Lviv, 1996.

Manuscript of the dissertation which is defending contains theoretical investigations of forming and development recreatio - touring complex on regional level.

The recommendations about transformation recreatio - touring complex of region into marked is given.

Ключові слова: рекреаційно-туристичний комплекс, рекреаційні ресурси, рекреаційно-туристичний потенціал, рекреаційно-туристичний центр.

Мацола

Підписано до друку 15.05.96р. Формат 60x84/16 Друк. арк. 1.75.

Тираж 100. Замовлення 3688.

Виробничо-видавничий комбінат "Патент", м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101.

436708

AB 35.108